

Česká a moravská města a místa 18. a 19. století v obrazech. Typologie „obrazových topografií“

Bohemian and Moravian towns and places in the 18th and 19th centuries in pictures. A typology of “pictorial topographies”

Eva Chodějovská / chodejovska@mzk.cz

Moravská zemská knihovna v Brně

Abstract

The study focuses on “pictorial topographies”, i.e. series of vedutas, the creators of which aimed, at least to a certain extent, for topographic accuracy. Based on the works mentioned in *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech* [The development of homeland studies description of Bohemia] by František Roubík and works mostly published in the last 20 years, the author proposes various ways of classifying the series, which facilitates more accurate historical research. It also examines the transformation in their typology, which was compiled at the turn of the 19th century and was influenced by the Enlightenment and Romanticism.

Keywords

pictorial topography, vedutas, classification, historical source, 18th century, 19th century

---

Tato studie vznikla v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace – Moravská zemská knihovna v Brně.

Obrazová topografie. Tímto nepřliš exaktním označením rozumím sérii „obrazů“ (přesněji „vizuálních reprezentací“) měst a míst, které tvoří určitý celek (nebo jeho torzo), mají jednotící myšlenku a zároveň usilují o věcný – „faktografický“ popis viděné reality obrazem. Jde o tzv. veduty, zpravidla tedy šikmé pohledy na zobrazovaný objekt. Sledované série mohou být různě početné a v průběhu času se měnila jak jejich podoba, tak důvod, proč vznikaly, a také vztah k dalším formám „popisu“ krajiny – textu a mapě.

Pokud o „obrazových topografiích“ budeme uvažovat z pozice historika či příbuzných oborů, pak je zařadíme mezi historické prameny obrazové; budou zde tvořit pestrou skupinu, která nedošla zatím ani v české historiografii, ani v науce o historických pramenech podrobnějšího rozčlenění a analýzy. Definování kategorií v rámci této široké a pestré množiny je žádoucí a vhodné z následujících důvodů.

Na prvním místě je to velký odborný zájem o ikonografii českých a moravských měst, který zaznamenáváme v posledních dvaceti letech. Zmíňme alespoň studie k řadě konkrétních měst, zejména Praze,¹ zpřístupnění ikonografie měst v rámci digitálních on-line přístupných encyklopedií,² reprodukce v Historickém atlasu měst České republiky,³ konferenci na téma veduta uspořádanou v roce 2015 Archivem hlavního města Prahy, která měla s odstupem více než třiceti let ambici zevrubně prozkoumat téma,⁴ významné ediční podniky přispívající na prvním místě zkoumání v oboru kastelologie,⁵ či shrnutí tématu z pohledu historické geografie.⁶ V druhé řadě potom figuruje kompletní vydání několika cestovních itinerářů a ilustrovaných cestovních deníků formou kritické edice⁷ a publiko-

- 1 Lazarová, Markéta – Lukas, Jiří: *Praha. Obraz města v 16. a 17. století*. Soupis grafických pohledů. Praha 2002; Lukas, Jiří – Příkrylová, Miroslava: *Pražské veduty 18. století*. Praha 2017 a před tím Kropáčec, Jiří: *Pražské veduty: proměny obrazu města (1493–1908)*. Praha 1995, Praha 1997².
- 2 *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]: <https://www.encyklopedie.brna.cz/>, citováno 17. 12. 2020; *Internetová encyklopedie dějin Jihlavy* [online]: <https://encyklopedie.ji.cz/>, citováno 17. 12. 2020 a *Internetová encyklopedie dějin Uherského Hradiště* [online]: <https://encyklopedie.mesto-uh.cz>, citováno 17. 12. 2020. Obecně o těchto digitálních topografiích, respektive pamětových portálech Šedivý, Juraj: *Moderná a postmoderná koncepcia urbanych dejin na príklade Bratislavy*. In: Jak psát dějiny velkých měst? R. Červená – T. Dvořák – A. Vyskočil (edd.). Brno 2016, s. 51–72.
- 3 Autoři tohoto projektu zmapovali již třicet jedno město: pro základní informace a aktuální stav srov. *Mapový portál Historického atlasu měst České republiky* [online]: <https://towns.hiu.cas.cz>, citováno 17. 12. 2020.
- 4 Fejtová, Olga – Ledvinka, Václav – Maříková, Martina – Pešek, Jiří (edd.): *Od veduty k fotografii. Inscenování města v jeho historii*. Praha 2017 (= Documenta Pragensia 36); předcházející kolokvium na stejné téma se uskutečnilo v roce 1982: *Evropská veduta 17. století. Obraz proměny světa v uměleckém díle* (Praha 27.–29. října 1982, Ústav teorie a dějin umění Československé akademie věd), studie na základě příspěvků tam přednesených byly publikovány v časopise *Umění* 31, 1983, č. 5 a 6.
- 5 Bukačová, Irena (vyd.): *Heber, František Alexander: České hrady, zámky a tvrze*. Díl 1. Západní Čechy. Praha 2002; táž (vyd.): *Heber, František Alexander: České hrady, zámky a tvrze*. Díl 2. Severní Čechy. Praha 2006; táž (vyd.): *Heber, František Alexander: České hrady, zámky a tvrze*. Díl 3. Jižní Čechy. Praha 2008; táž (vyd.): *Heber, František Alexander: České hrady, zámky a tvrze*. Díl 4. Střední Čechy. Praha 2012.
- 6 Eva Chodějovská: *Krajiny minulosti – prameny, pramenná kritika, interpretace*. In: Chodějovská, Eva – Semotanová, Eva – Šimůnek, Robert: *Historické krajiny Čech: Třeboňsko – Broumovsko – Praha*. Praha 2015, s. 64–106.
- 7 Kreslený deník poselstva do Cařihradu z poslední třetiny 16. století: Klusáková, Luďa (vyd.): *Cestou do Cařihradu. Osmanská města v 16. století viděná křesťanskýma očima*. Praha 2003; záznamy, které činil neznámý kreslív jako člen cestovní skupiny falckrabího Ottheinricha z jižního Německa do Vratislavi v první třetině 16. století objevené a vydané Angelikou Marsch: Marsch, Angelika – Biller, Josef H. – Jacob, Frank-Dietrich: *Die Reisebilder Pfalzgraff Ottheinrichs aus dem Jahre 1536/37 von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig nach Neuburg*. 2 sv. Weissehorn

vání obrazových sérií dokumentujících určitou šlechtickou doménu.⁸ Zatřetí to jsou práce soupisového charakteru: soupis vedut uchovávaných v českých a moravských archivech včetně jeho on-line verze,⁹ evidence vedut obsažených v bohemikálních starých tiscích¹⁰ a starší, hranice České republiky přesahující soupis tovaryšských listů.¹¹ A v neposlední řadě přetrvává nekritické a tím chybné používání „topografických obrázků“ jako zdrojů informací i jako ilustrací topografických situací.¹² Tak se stává, že jsou topografické jevy ilustrovány vedutou vzniklou pro zcela jiný než topograficky věcný účel či dokládány odvozeninami prací vzniklých často i o 70–80 let dříve, přičemž nebyl aktualizován obsah.¹³ Tyto důvody jsou motivací pro načrtnutí klasifikace „obrazových topografií“ a pro pokus nalézt mezi nimi ty, které je opravdu možné spolehlivě využít pro topografické bádání.

Vzmemme-li jako základ přehledovou práci Františka Roubíka *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*¹⁴ a doplníme výše citované práce z nejnovější doby (ať už se týkají nově objevených „obrazových sérií“ nebo těch již dříve známých, ale nově publikovaných), pak bude heuristická základna dosti stabilní, abychom na ní mohli stavět úvahy, které jsou předmětem této studie.

2001; nebo kreslený cestovní deník Karla Kramera z cest po českých hradech v letech 1814–1818 vydaný péčí Marcely Kalašové: *Putování po českých hradech (1814–1818)*. Praha 2010.

- 8 Šimůnek, Robert: *Prospekty českých panství Sibily Augusty Bádenské (1716)*. Průzkumy památek 21, 2014, č. 1, s. 5–38; Klipcová, Barbora – Uličný, Petr: *Jičínsko na plánech z trauttmansdorffského archivu (1794–1840)*. Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 25. 9. – 7. 11. 2010. Výstavní katalog, Jičín 2010.
- 9 *Veduty v českých a slovenských archivech* [online]: <http://veduty.bach.cz>, citováno 21. 1. 2019. Knižní podoba Soupisu vedut vzniklých do roku 1850: Wanner, Michal – Hora, Josef (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek I/1, Národní archiv. Praha 2006; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/1, Státní oblastní archivy. Praha 1999; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/2, Státní oblastní archivy. Praha 2001; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/3, Státní okresní archivy. Praha 2003; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/4, Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2008; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/5, Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2010; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/6, Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2015; Příkrylová, Miroslava – Wanner, Michal – Hora, Josef (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek III/1, Archivy územně samosprávných celků, Sběrka grafiky Archivu hlavního města Prahy. Praha 2013.
- 10 Blažková, Lenka – Baďurová, Anežka: *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*. I. Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století. Praha 2002; tytéž: *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*. II/1. Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800. Praha 2008; tytéž: *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*. II/2. Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800. Rejstříky. Praha 2008.
- 11 Stopp, Klaus: *Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten*. Sv. 1–16, Stuttgart, část týkající se českých materiálů ve sv. 6–8 (vyšly v letech 1982–1985). K tomu srov. Kozák, Jan – Stopp, Klaus: *Obrazy českých a slovenských měst (na řemeslnických dokladech z let 1755–1865)*. Umění a řemesla, 87, 1987, č. 1, s. 27–28. A několik dílčích soupisů, např. Šulc, Ivo: *Veduty měst na tovaryšských listech z fondů Státního okresního archivu v Chrudimi*. Chrudim 1996.
- 12 Jako příklad lze uvést Boháčová, Ivana a kol.: *Průvodce pražskou archeologií: památky známé, neznámé i skryté*. Praha 2017.
- 13 Příkladem mohou být ilustrace v dílech vydaných Matthäusem Merianem v 17. století a až v závěru první třetiny 18. století převzaté nekriticky Gabrielem Bodenehem.
- 14 Roubík, František: *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*. Praha 1940 (Knihovna Společnosti přátel starožitností č. 3).

Pro klasifikaci je třeba najít vhodné kritérium. Tím nejsnazším se jeví zobrazené téma. Nicméně podle mého soudu nepřispěje příliš k hlubšímu pochopení pestré škály „obrazových topografií“ a především nevyloučí spolehlivě ty, které přinášejí pouze omezené množství topografických, tedy věcných – „přesných“ – informací. Můžeme rozlišit především vyobrazení 1. měst jako celku; 2. veřejných prostranství a jednotlivých budov; 3. hradů a zámků; 4. klášterů a jiných církevních budov; 5. průmyslových podniků.

Dalším kritériem může být odpověď na otázku, pro koho byly tyto série určeny? Ilustrace v knize jsou určeny široké veřejnosti, stejně tak grafické listy zachycující města, šlechtická sídla apod.; kreslené cestovní deníky a obrazové itineráře jsou naopak záležitostí privátní, byly pořizovány pro paměť jednotlivce nebo úzké skupiny lidí či jako dokumentace činnosti korporace, např. armády. Do obou skupin pak mohou náležet vyobrazení iniciovaná a objednaná majitelem panství.

Užitečné může být také rozdělení na 1. státem organizovaná díla a 2. na úsilí privátní – ať už jednotlivců nebo soukromých nakladatelství. V tomto bodě se zastavíme podrobněji a rozebereme blíže dva konkrétní příklady. Jako zástupce první skupiny zmíníme díla organizovaná rakouskou armádou. Ta přibližně od poloviny 18. století – nutno říci, že s časovým odstupem například za Francií – využívala nejrůznější dostupné vyjadřovací prostředky pro zachycení topografických informací o vlastním území. Dobře známý je příběh Prvního vojenského mapování, kdy od roku 1764 vznikal dvacet pět let soubor textů a podrobné mapy detailně „popisující“ celou Habsburskou monarchii.¹⁵ Ještě dříve, než bylo s tímto dílem započato, byla v praxi pocíťována potřeba podrobného zachycení území, neboť Müllerova mapa Čech, Moravy a její obdoby v dalších zemích soustátí nemohly pro své málo podrobné měřítko splňovat nároky na orientaci v terénu. Již ze čtyřicátých let 18. století se dochovaly série obrázků, de facto itineráře zachycujících pohyby rakouské armády. Označují se jako Browneovské knížky.

Browneovské knížky sestávají z pěti svazků¹⁶ kreslených pochodových plánů a prospektů měst a míst, v nichž tábořila v letech 1742–1746 rakouská armáda a které kreslili z autopsie vojenští inženýři táhnoucí s vojskem; konkrétních jmen známe ale jen málo. V konvolutu se střídají kolmé a šikmé pohledy – mapové náčrtu a veduty. Díky postupnému budování vídeňského válečného archivu (dnešního *Kriegsarchiv* v rámci Rakouského státního archivu) a slučování archivních fondů a pozůstalostí významných velitelů byly tyto sešity na konci 18. století připojeny k tzv. Browneovskému manuskriptu, tedy popisu tažení císařské armády od roku 1740 sepsanému pro veřejnost Johannem Georgem von Browne (1767–1827), generálem rakouské armády a synem Georga von Brownea, úspěšného vojáka irského původu, který dosáhl významných funkcí v ruské armádě.¹⁷

15 Naposledy souhrnně Chodějovská, Eva: *I. vojenské mapování jako pramen pro poznání krajiny druhé poloviny 18. století. Komunikace v pražském regionu*. In: Krajina jako historické jeviště. K počtě Evy Semotanové. Usp. Chodějovská, Eva – Šimůnek, Robert. Praha 2012, s. 357–382 a Chodějovská, Eva: *Textové součásti prvního vojenského mapování Čech a jejich ediční zpracování*. Svorník: sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebně historického průzkumu uspořádané 12.–15. června 2012 v Žacléři. Opevnění 11, 2013, s. 84–88.

16 Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien, sg. H III e 1-2/1742-1746.

17 Tato zjištění vycházejí z vlastního výzkumu autorky v Rakouském státním archivu, Válečném archivu, usku-
tečného v rámci příprav na komplexní zpracování tohoto tématu.

Druhou kategorii můžeme ilustrovat buď již díky výše zmíněné edici Ireny Bukačové dobře známým dílem Františka Alexandra Hebera, který se soustředil na kresby českých šlechtických sídel, nebo příkladem Jana Antonína Venuta (1746–1830), jehož práce byly v nedávné době poprvé souborně zpřístupněny.¹⁸ Jeho dílo lze chápat jako komplexní obrazovou topografii Čech a Moravy. Kreslířsky nadaný královéhradecký kanovník, působící před tím dlouhá léta v Olomouci a v Mikulově, Jan Antonín Venuto systematicky minimálně dvacet let pořizoval sbírku pohledů na česká a moravská sídla. Tento téměř 400 akvarelů čítající soubor uchovávaný dnes v Rakouské národní knihovně ve Vídni zahrnuje jak Venutova původní díla, tak jím pořízené kopie prací starších autorů; několik skicářů se pak nachází také v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě. Venuto se ve všech svých působistiích přátelil s osvícensky smýšlejícími učenici a často pro ně také pracoval (pořizoval například kresby erbů a mincí). V případě měst, šlechtických sídel a církevních objektů sledoval vždy – odhlédneme-li od stafáže v prvním plánu obrázků, která jim dodává mírnou „retro“ náladu – topografickou věrnost. To jeho dílo odlišuje například od prací „malujících šlechtičen“ Pavlíny ze Schwarzenbergu či Elisy Schlikové;¹⁹ výtvarná úroveň je pak výrazně vyšší než například u moravského současníka a kolegy Františka Richtera.

Jako nejpřínosnější shledávám definování kategorií vycházející z původního záměru autora, respektive okolností vzniku těchto „sérií“ a zamýšleného publika. Tento náhled lépe pomůže odhalit ty „obrazové série“, které jsou skutečnými „topografiemi“ s intencí věrně a věcně zachytit místo. Přitom se jako zlomový moment jeví přelom 18. a 19. století. Dochované „obrazové série“ ze 17. a 18. století můžeme rozčlenit převážně do následujících kategorií:

1. ilustrace v knize, doložené v českém prostředí od dob renesance,²⁰ s mnoha známými příklady historicko-geografických kompendií doby barokní, domácí i zahraniční provenience;²¹
2. kreslený či systematicky ilustrovaný cestovní deník;²²
3. obrazový itinerář – pragmatická písemnost iniciovaná nějakou korporací;²³
4. obrazová alba či grafické listy zobrazující šlechtická sídla a jejich zahrady, kláštery či nejčastěji města a jejich části distribuované někdy po jednotlivých listech, vzniklé

18 Veselý, Aleš: *Jan Antonín Venuto a jeho dílo*. Havlíčkův Brod 2018; Chodějovská, Eva – Stachoň, Zdeněk: *Jan Antonín Venuto – kartograf*. In: Kráčeľ krajem poutník... Kolektivní monografie k životnímu jubileu PhDr. Jana Sobotky. Usp. A. Císařová Smítková. Praha 2020, s. 53–69.

19 Lenderová, Milena: *Eliška hraběnka Schliková: (panu profesoru Robertu Kvačkovi k 70. narozeninám)*. Listy starohradské kroniky 25, 2002, č. 1, s. 7–12; táž: *Tragický bál: život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha–Litomyšl 2004.

20 Jako příklad uveďme veduty Jana Willenberga v pracích Bartoloměje Paprockého z Hloholu nebo Schedelovu kroniku.

21 Příkladem domácí produkce může být *Das jetzt-lebende Königreich Böhmen* Mořice Vogta, zahraniční potom „Topografie“ vydávané nakladatelstvem Matthäuse Meriana (díl věnovaný českým zemím Martin Zeiller: *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt am Main 1650).

22 Například cestovní deník z roku 1536/7 vydaný Angelikou Marsch: Marsch, A. a kol.: *Die Reisebilder Pfalzgraff Ottheinrichs*. Weißenhorn 2000.

23 Jako příklad poslouží výše popsáné Browneovské knížky.

ovšem jako celky.²⁴ Máme před sebou v tomto případě turistický suvenýr nebo sběratelský artefakt svého druhu – cenný jako část série. Míra topografické přesnosti byla u těchto a jim příbuzných autorů různá, osciluje od exaktních vizuálních reprezentací, kdy vedutisté experimentovali s perspektivou, používali *camera obscura* apod., až po žánrové scény. Klíčem k pořízení série mohlo být jak vágní „význam města“, tak velmi konkrétní téma: „města se slavným mostem“;²⁵

5. „popis“ konkrétní šlechtické domény nebo držav či stavebních podniků jednoho rodu či osobnosti obrazovým jazykem – a to vzniklý jak kvůli sebe prezentaci či „pro paměť rodu“,²⁶ tak pro praktickou potřebu.²⁷

Pod vlivem osvícenského étosu a posléze romantických nálad ve společnosti se právě na přelomu 18. a 19. století, v době Schallerově, schéma, které jsme načrtli výše, mírně modifikuje:²⁸ Jaké kategorie „obrazových sérií“ se ukazují jako stabilní? V co se jednotlivé žánry vyvinuly? Příbily během 19. století některé?

Přetrvávají

1. ilustrace v knihách. Škálu žánrů, které nás zajímají, rozšiřují zejména „osvícenské“ encyklopedie, schematismy a místopisy. Zde nacházíme veduty v pozici frontispisů a obrázků na titulních listech²⁹ i jako ilustrace;³⁰

24 Například šestidílné kompendium *Civitates orbis terrarum*, kde dostaly text a veduty rovnocenný prostor, či rozměrné tisky z produkce německých a italských vydavatelství zhotovené podle předloh Giuseppe Vasiho, benátských vedutistů či Johanna Bernharda Wernera aj., které zdobily v 18. století interiéry šlechtických sídel, nebo si je kupovali šlechtici například na kavalírských cestách jako suvenýr.

25 Jak ukazuje příklad Prahy a veduta Eliase Bäcka von Heldemüth: *Die Welt-berühmt Prager Bruck 860 Elen lang und 18 Elen breit, worüber der H. Nepomucenus durch den König Wenceslao in die Moldau gestürzt worden, nebst denen darauff stehenden kunstreich 28 Statuen...* z roku 1729 (reprodukce jednodílnu vydaného u Romana Heida v Augsburgu se dochovala např. v Muzeu hlavního města Prahy, sg. H 3348).

26 Jako příklady srov. soubor osmi pohledů (*Prospect*) na centra českých panství Sibiľy Augusty Bádenské z roku 1716 od Johanna Michaela Sockha – o něm srov. Šimůnek, R.: *Prospekty českých panství*; ve třicátých letech 18. století tiskem vydané album držav rodu Lichtenštejnů Johanna Adama Delsenbacha – o něm srov. Lorenz, Hellmut: *Die Ansichten-Serie der Liechtenstein-Schlösser von Johann Adam Delsenbach*. In: *Das Fürstenhaus Liechtenstein in Der Geschichte Der Länder Der Böhmischen Krone*. Ostrava–Vaduz 2013, s. 455–468; či soubor vedut hospodářských dvorů a dalších hospodářských objektů na panstvích rodu Schliků v oblasti jižního Jičínska – o něm srov. mj. Lukášová, Eva: *Veduty schlikovských zámků a dvorů ze zámeckých sbírek*. Listy starohradské kroniky 30, 2007, č. 2–3, s. 51–56 a Chodějovská, Eva: *Příspěvek k ikonografii hospodářských budov na schlikovských panstvích Jičínska*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily 2009 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 13), s. 332–346.

27 Pro kumberské panství s centrem v Jičíně se dochoval soubor půdorysů i vedut hospodářských areálů i sídelních objektů a k nim náležejících zahrad pořízený pro Trauttmansdorffskou vrchnost staviteli působícími v Jičíně a dalšími zaměstnanci panství – srov. Klípcová, B. – Uličný, P.: *Jičínsko na plánech*. Nejnověji k tématu sebe prezentace šlechty skrze vizuální reprezentace (včetně obsáhlé bibliografie) Šimůnek, Robert: *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750*. Praha 2018; Chodějovská, Eva: *Záznamy krajiny. Česká a moravská kartografie raného novověku v kontextu sebe prezentace šlechty*. In: Chodějovská, Eva et al. *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*. Josef 2020, s. 32–73.

28 Proměňuje se – z hlediska dějin umění – také žánr veduty. Ke vztahu veduty a krajinomalby jako uměleckým žánrům, vývojovým trendům přelomu 18. a 19. století a hlavním osobnostem srov. *Dějiny českého výtvarného umění* III/1, Praha 2001, kap. Naděždy Blažíčkové-Horové na s. 113–136.

29 Například série krajských měst v jednotlivých svazcích popisů krajů v Schallerově *Topographie des Königreichs Böhmen*.

30 Například ilustrace *Hradů, zámků a tvrzí* Augusta Sedláčka od Adolfa a Karla Liebscherů.

2. kreslené cestovní deníky určené pro soukromou potřebu;³¹
3. obrazová alba se stávají i v rámci habsburské monarchie oblíbeným vydavatelským podnikem. Jsou to jak jako seriály – v tisku vydávané veduty či tematická alba soustředěná na panská sídla³² či města,³³ popřípadě na průmyslové podniky,³⁴ tak obecně pojatá díla jako například *Österreichische Monarchie in Wort und Bild*, od nichž můžeme vést linku k moderním tzv. vlastivědám. Značný vliv na proměnu městské (příměstské) veduty měli Ludwig Kohl, který působil na normální škole v Praze, či Karl Postl, který přišel v roce 1806 na nedlouho před tím založenou pražskou Akademii výtvarných umění (1799/1800);
4. jednolisty i série akvarelů nebo kvašů vzniklé ve šlechtickém prostředí, nebo pro toto prostředí určené.

Kreslené itineráře jako pragmatické písemnosti a kreslené topografie panství pozvolna mizí, ale objevují se

1. žánr cestopisné causerie, s oběma prvně zmíněnými kategoriemi příbuzný, nicméně veřejnosti určený a stojící na pomezí žurnalistiky;³⁵
2. ilustrované turistické průvodce, přičemž v některých z nich dokonce obrazová složka dominuje.³⁶

Které z nich tedy můžeme považovat za spolehlivé z hlediska věcné a prostorové správnosti, tedy za „obrazové TOPOGRAFIE“? Vyloučit, nebo se značnou mírou obezřetnosti musíme brát v úvahu všechna díla vytvořená v duchu romantismu, taková, v nichž se výrazně otiskuje osobnost autora. Na opačném pólu ještě ze starší doby budou stát vojenské itineráře pořizované jako praktické pomůcky a všechna díla usilující o systematický

- 31 Z edičně zpřístupněných či ve výboru vydaných kromě výše zmíněných cest Karla Krameria (Kalašová, M.: *Putování po českých hradech*) například Mráz, Bohumír: *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*. Praha 1988; Šámal, Martin: *Cestovní deník Zdenky Braunerové: 1883*. Roztoky u Prahy 2015².
- 32 Meissner, August Gottlieb: *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen*. Prag 1798; nevydaný soubor Ludvíka Buquoye: *Sammlung merkwürdiger Ruinen und Schlösser Böhmens* – cit. podle: Roubík, F.: *Přehled vývoje*, s. 56; Gerle, Wolfgang Adolf.: *Bilder aus Böhmens Vorzeit. Burgvesten und Ritterschlösser in Original-Ansichten dargestellt*. Prag 1842 a později František Alexandr Heber (viz Bukačová, I.: *České hrady, zámky a turze*); Mikovec, Ferdinand Břetislav: *Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen*. Wien–Olmütz 1860; Bernau, Friedrich: *Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen*. Saaz 1881 a linku zájmu o vyobrazení českých šlechtických sídel by bylo možné volně vést až k výše zmíněnému dílu Augusta Sedláčka.
- 33 Mezi nejstarší alba vedut Prahy patří neoznačený soubor vydaný v letech 1793–1794 Janem Jiřím Balzerem st. podle předloh Josefa Antonína Scottiho de Cassano a Leopolda Paukerta. Podruhé vydal sérii kolem roku 1814 Marco Berra. Ještě rozsáhlejší je – taktéž neoznačené – album Filipa Hegera a jeho syna Františka Antonína Jindřicha z let 1792–1796, které čítá dvacet osm listů. (Veduty ryli Kašpar Pluth, Josef Koch, Josef Gregory a Jan Berka.) Volba zobrazených lokalit se mění po roce 1800, jak ukazuje srovnání dvou nejstarších alb s albem Antonína Pucherny a Ludvíka Buquoye z roku 1810. Srov. Chodějovská, Eva: *Obraz Prahy v raném novověku. Ikonografie jednoho evropského města*. Disertační práce. Univerzita Pardubice, Ústav historických věd. Pardubice 2014, s. 247.
- 34 Například Hoffmannová, Jaroslava (ed.): *Anschiringer, Anton: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks*. Praha 1980 [vyšlo 1981].
- 35 Herold, Eduard: *Malebné cesty po Čechách*. Praha 1861; pro další příklady srov. Roubík, F.: *Přehled vývoje*, s. 78–79.
- 36 Příklady uvádí Roubík, F.: *Přehled vývoje*, s. 82.

a věcný popis a racionálně rozvržená, tedy vytvořená pod vlivem osvícenství. V šedé zóně mezi těmito dvěma skupinami shledáváme práce vzniklé na pomezí rodící se žurnalistiky a romantismem a národním cítěním ovlivněné velké nakladatelské podniky. V každém případě míra věcnosti je ve sledovaném období u vedut zásadně vyšší než v 15.–17. století, i když přísné uplatňování historické kritiky tak, jak je již vžitá v případě textů, a nepoužívání „obrázků“ pro všechny účely, je rozhodně na místě.

Bohemian and Moravian towns and places in the 18th and 19th centuries in pictures. A typology of “pictorial topographies”

The study deals with “pictorial topographies”, i.e. series of “visual representations” of towns and places that form a complex (or its torso), have a unifying idea, and at the same time aim to present a “factual” description of reality through images. The study proposes the following criteria for their classification: the depicted topic, the audience, the beneficiary (state and private works) and the intention of the author (factors affecting the origin of the “series” and the intended audience). Based on the latter criterion, the preserved “pictorial series” are divided - in two periods with the dividing line at the turn of the 19th century (marked by the Enlightenment and Romanticism) - into five categories in the first group (book illustration, drawn or systematically illustrated travel diary, pictorial itinerary as a pragmatic document initiated by some authority, pictorial albums or graphic sheets depicting aristocratic residences and their gardens, monasteries or most often towns and their parts, mainly of foreign origin, pictorial topographies of a particular aristocratic domain) and five in the second group (book illustrations including frontispieces and decorations of front pages, drawn travel diaries, thematic picture albums or complex “patriotic pictorial works” such as the *Österreichische Monarchie in Wort und Bild*, usually of Bohemian origin, also travel books and illustrated tourist guides).

Only those of the above-mentioned genres can be categorized as “pictorial topography” which is considered credible in terms of factual and geographical accuracy. All works created in the era of Romanticism, in which the personality of the author is significantly imprinted, should be assessed with some caution or ignored. The other extreme includes pragmatic documents (such as military itineraries) and all the practically designed works aiming at systematic and factual description, created in the period of the Enlightenment. The grey area between these two groups is represented by large publishing projects with prevailing visual components inspired by contemporary nationalism and works of incipient journalism. Even though there is a noticeable shift towards accuracy, and the level of topographic accuracy for vedutas is significantly higher in the observed period than in the 15th – 17th centuries, applying a historical critique is still necessary.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrázovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.